

Pašaukimo maksimos

Pusę amžiaus trunkantis Donato Katkaus veikimas muzikos meno labui nėra vienalytis, jis pilnas įvairių atsisakojimų. Vienas tokių – muzikos kritiko pašaukimas. XX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje šiame bare didžiausias autoritetas buvo tarpukariu rašęs Vladas Jakubėnas, o antrojoje tokios asmenybės neturėjome. D. Katkus visą laiką sielojosi dėl muzikos kritikos būklės ir kiek spėdamas stengėsi atiduoti jai duoklę. Ilgametė kvartetininko, dirigento, pedagogo patirtis suteikia šiai jo veiklos sričiai autentiškumą.

Į šią straipsnių rinktinę sudėti įvairių žanrų ir gana plačią interesų amplitudę aprėpiantys įvairiu laiku spausdinti tekstai¹. Dalis jų leidžiant knygą autoriaus papildyti. Kai kurie straipsniai labiau susiję su bendra muzikos kultūros būkle, kiti skirti konkretaus įvykio aptarimui, taip tarsi kompensuojant atlikimo meno trumpaamžiškumą.

Kaip pamatysime skaitydami tekstus, D. Katkus daug ką daro džiaugdamašis pats ir norėdamas pradžiuginti kitus, todėl rengiant knygą stengtasi, kad malonumą teiktų ne tik tekstų kokybė, bet ir vizualus pavidalas, juoba kad autorius kaip reta tam palankus. Nuotraukas atrinkti buvo dar kebliau nei straipsnius, nes jų, ypač iš paskutinių kelių dešimtmečių, itin gausu. Didžiuma derinta prie straipsnių tematikos: pristatomi autoriui svarbūs asmenys, iliustruojamos kitos jam svarbios veiklos sritys, pavyzdžiui, darbai lietuvių filmuose.

D. Katkų neabejotinai galima tituluoti muzikologu, labiausiai besidominčiu atlikimo problemomis. Jis ir kūrybos klausimais yra parašęs savitomis įžvalgomis išsiskiriančių straipsnių. Jo būdas atpažįstamas ir skaitant kultūros politikos klausimus gvildenančius tekstus. Kas be ko, turbūt didžiausiai plačiosios auditorijos daliai jis yra žinomas kaip šmaikštus pašnekovas, oratorius, todėl ir pokalbiams šioje rinktinėje skirta nemaža vietos.

Knyga pradedama bendresnio pobūdžio mintimis apie muzikos būtį. Tuos samprotavimus pratęsia įžvalgos lietuvių muzikos kūrybos baruose. Keli skyriai

1 Perspausdinant straipsnių kalba redaguota, pavardės perrašytos autentiškomis formomis.

susiję su atlikimo problematika – tai ir kritikos pavyzdžiai, ir žymių Lietuvos atlikėjų portretai.

Tarsi neužtektų muzikos raiškos, D. Katkus pasižvalgo ir poezijos bei dailės baruose. O kai yra kalbinamas, tai nuklysta į dar platesnes lankas, nes suvokia save ne kaip atskiros kastos profesionalą, bet pirmiausia kaip čia esantį ir viskuo besidomintį pilietį, kaip žmogų, kuriam rūpi, kad viskas klostytųsi kuo geriau.

Spalvingiau ką nors pasakyti apie Donatą Katkų, negu tai daro jis pats, neįmanoma. Jo asmenybę galėtume apibūdinti labiau kaip menininką nei mokslininką, labiau artistą, bet ne statistą. Veiklų kaita – nuolatinė jo būseną. Jam lengviau sekasi kibirkščiuoti ir svaidyti idėjas, nei nuobodžiai siekti jas įkūnyti. Tačiau nereikia apsigauti – peržvelgus nuveiktus darbus, susidaro įspūdis tarsi žmogus turi nusibrėžęs aiškia gyvenimo kelio viziją, ir jokių darbų gausa ilgam jos neužtemdo.

Jūsų rankose – rašytinį D. Katkaus kraitį pristatantis tomas. Į jį toli gražu nepavyko sutalpinti visų rašinių. Daugiausia tai muzikologinės pakraipos tekstai, bet esama ir samprotavimų kultūrologiniais bei politikos klausimais. Nuo pirmosios publikacijos 1962 m. iki naujausių rašinių, paskelbtų 2015-aisiais, Lietuvos muzikos gyvenime pasikeitė kelios kartos, atsirado naujų teorijų. Tekstai atrinkti siekiant skaitytojui atskleisti tiek platų nagrinėtų temų diapazoną, tiek supažindinti su svarbiausiais, etapiniais darbais. Kaip tam tikras modelis buvo pasitelktos neseniai pasirodžiusios muzikologų Juozo Antanavičiaus ir Jono Bruverio straipsnių rinktinės². Taigi jau turime lyg ir seriją. Svarbiausi šios kartos autorių darbai reprezentuoja jų gyvenamąjį metą ir atskleidžia iki šiol egzistuojančias problemas.

Tekstus stengiasi išdėstyti chronologiškai (tik atskirais atvejais, jei rašoma apie tą patį asmenį ar problemą, nesilaikyta šio principo). Tai leidžia susitelkti į natūralų istorinį vyksmą ir pamatyti tam tikrus raidos etapus, padeda suvokti, ar anksčiau buvę svarbūs dalykai aktualūs ir šiandien, neretai netgi sužadina vidinę polemiką.

D. Katkų masina sunkiai įveikiami uždaviniai. Kasdienybės normos jam per ankštos. Stebint jo veiklos mastus, susidaro įspūdis, tarsi būtų nutaręs vienu metu nugyventi kelis gyvenimus. Šiam žmogui duotas didelis energijos užtaisas. Jo,

2 Juozas Antanavičius. Tarp muzikos, mokslo ir kalnų. Sudarytoja Rūta Gaidamavičiūtė. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2010; Jonas Vytautas Bruveris. Muzikos žemyno keliais. Sudarytoja Rūta Gaidamavičiūtė. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2014.

kaip atlikėjo ir mokslininko, ambicijos gerokai didesnės nei daugelio. Muzikologo tekstuose gausu subjektyvių pasažų, bet kartu jis sugeba aprėpti ir esmines aptariamo reiškinių dominantes, visada jauti ir autoriaus vertybines nuostatas. Skyriuje „Samprotavimai apie muzikos būtį“ rasime straipsnį, kurį autorius laiko vienu svarbiausių savo tekstų, – tai „Muzikavimo stilius ir klišės“. Vien surikiavus jame iškeltus klausimus, matyti, kad tai ne šiaip tuo kartu parašytas straipsnis, o tekstas, atspindintis viso gyvenimo įžvalgas, ilgametę griežimo ir klausymosi patirtį. Lietuvoje nedaug muzikologų, galinčių skverbtis į sudėtingas muzikinės semiotikos džiungles, o šio mokslo reiškimosi pradžioje ir visai nebuvo. Po Antano Venckaus – jo semiotinės problematikos darbus nutraukė ankstyva mirtis – D. Katkus bene entuziazingiausiai kibo į tą nelengvą barą. Išsamiausiai muzikinės semiotikos tema atskleidžiama minėtame straipsnyje, tačiau ir kituose rašiniuose juntamas jos išmanymas.

Paradoksaus žaižaruojantis mąstymas D. Katkui būdingas apskritai, tačiau vargu ar jam pavyks kada pranokti save dar taiklesnėmis ir kone satyrine forma išreikštomis įžvalgomis, kaip kad poleminiame straipsnyje „Ar muzika turi teisę į turinio autonomiją?“ Netgi dabar, kai jau esame išlepinti įvairių esė, minėtosios įžvalgos vis tiek daro didelį įspūdį, o tuomet, 1984-aisiais, tai buvo tiesiog bomba. Apie šį D. Katkaus straipsnį O. Balakauskas yra pasakęs: „Diskusija parodė, jog tai, ką jis palietė, – ne kokia šiaip opi problema, o pati opa. Nors muzikos kūryboje klasikinis-romantinis ribotumas, kaip mes kartais pasididžiudami sakome, yra paskutinių kartų įveiktas (tai tik iš dalies tiesa), bet muzikos suvokimo, kartu ir pačios muzikologijos, sferoje – dar toli iki to. Deja, Katkus šioje diskusijoje liko beveik vienišas su pozityvia platforma. <...> Katkaus straipsnis (ne diskusija, kur tiek daug šaudyta pro šalį) – tai etapinis, laiku sureikšmintas žvilgsnis į naująjį (platesnį, moksliškesnį, istoriškesnį, blaivesnį) mąstymą apie muziką.“³ Po to, kai problema jau būna įvardyta, tokiu nauju mąstymu kur kas lengviau persiimti ir kitiems.

Muzikos prasmės klausimas, natų teksto įprasminimo būdai ir galimybės sieja daugelį rašinių. Šis žiūros taškas svarbus kalbant tiek apie kūrybą, tiek apie atlikimo niuansus. Straipsnis apie Broniaus Kutavičiaus kvartetą cituotas ir per-cituotas visų, kurie tik buvo susidūrę su lietuvišku minimalizmu. Niekas kitas nėra taip išsamiai rašęs apie Antaną Rekašį ar Juozą Širvinską. Atliekantiesiems Felikso Bajoro muziką bus parankus jo darbas „Lyg liaudies dainos tąsa“, kuriame gilinamasi į iš liaudies kūrybos atėjusios agogikos svarbą stengiantis išgauti kom-

3 Už horizonto ir toliau. R. Gaidamavičiūtės ir O. Balakausko pokalbis. In: Rūta Gaidamavičiūtė. Kūrybinių stilių pėdsakais: Pokalbiai su muzikais. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2005, p. 97.

pozitoriaus įsivaizdavimui artimą skambesį. Perprasti Osvaldo Balakausko kūrybą padės net keli straipsniai. Atlikęs – ir ne po vieną kartą – beveik visas lietuvių kompozitorių kvartetui ir styginių orkestrui sukurtas partitūras (kaip Vilniaus kvarteto altininkas ir Šv. Kristoforo kamerinio orkestro dirigentas), D. Katkus tiek techninį, tiek meninį jų lygį gali vertinti labai pamatuotai.

D. Katkus yra pažėręs daugybę idėjų ir paleidęs jas pavėjui – jei kas spėjo pasigauti ir nusinešti į savo darbų kraitelę, turbūt labai nesiskelbia. Dėl šios savo savybės jis itin parankus įvairiems sąjūdžiams ir klubams. D. Katkus veikia kaip katalizatorius, o prireikus nebijo ir pakovoti. Apskritai jo viešo kalbėjimo poreikis realizuojamas gana plačiu spektru. Pradėjęs nuo koncertų komentary, paskaitų, vėliau tapo nepamainomu diskusijų dalyviu, įvairių komisijų nariu. Galiausiai šią savybę pastebėjo ir įvertino įvairių TV projektų rengėjai.

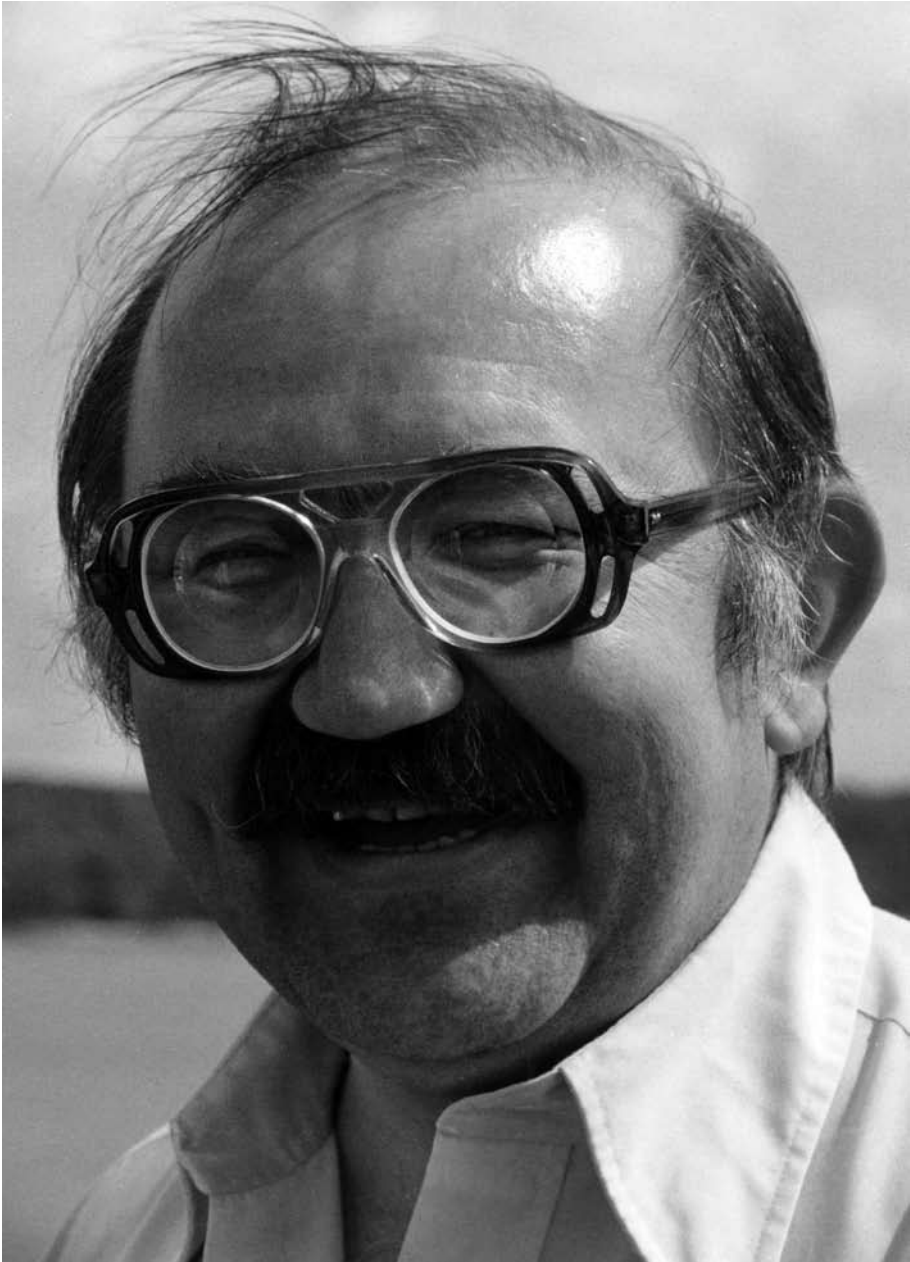
Tam tikras rengimasis šiai knygai buvo tris dešimtmečius trukusi muzikos kritiko veikla. D. Katkui nereikėjo dėtis tuo, kas jis nėra. Jam smagu ne tik būti su muzika, bet ir mąstyti apie ją. Ir tokių dvejopo pašaukimo žmonių – tiek griežiančių, tiek rašančių, neturime daug. Jie – tarsi saitai tarp viena nuo kitos gerokai nutolusių bendruomenių. Aprašydamas savo patirtį, šis menininkas atskleidžia tai, ką suvokia muzikuodamas, ir skatina daugiau dėmesio skirti racionaliems dėmenims (paprastai dauguma atlikėjų labiau kliaujasi jausminiu, intuityviuoju pradū). Svarbu, kad, be savojo veikimo, jis visada stebėjo bendrą Lietuvos kultūros lauką.

Matydamas, kad atlikėjų baras teorinės minties požiūriu gerokai atsilieka nuo kūrybos įžvalgų, prieš kurį laiką D. Katkus nusprendė parengti atlikimo meno pagrindams skirtą knygą. Jau yra išleisti du jos leidimai (antrasis – papildytas)⁴. Vienas imtis tokio enciklopedinio darbo ne kiekvienas ryžtųsi. Čia apžvelgiamas muzikavimas Europoje nuo viduramžių iki šių dienų. Tokios knygos neparrašysi šiaip prisėdęs, kad ir užsidaręs trejiems metams. Tam būtina ilgametė patirtis, informacijos atranka, perleidimas per savo kraują. Gyvas mąstymas ir pedagogo gyslėlė paskatino D. Katkų „ne vadovėliškai pateikti temas ir standartinio žinojimo formules, bet raginti mąstyti, pačiam ieškoti atsakymų“⁵.

D. Katkaus asmenybės mastas labai puikiai atsiskleidžia jam rašant apie kitus Lietuvos muzikus – Joną Aleksą, Jurgį Fledžinską, Hermaną Perelšteiną, Balį Dvarioną, Raimundą Katilių... Čia ne tik gali būti tikras dėl pateiktų profesinių atlikimo detalių, niuansų, bet ir pasidžiaugti autoriaus gebėjimu vertinti kito asmens iškilumą, atskleisti teigiamus jo bruožus. Tai niekuomet nebūna nuomonė,

4 Donatas Katkus. Muzikos atlikimas: istorija, teorijos, stiliai, interpretacijos. Vilnius: Lietuvos muzikų sąjunga, 2006.

5 Donatas Katkus. Muzikos atlikimas: istorija, teorijos, stiliai, interpretacijos. 2-asis papild. leid. Vilnius: Tyto alba, 2013, p. 9.

1983-iaisiais...

nuleista iš savo „didybės bokšto“. Taip pat tai nėra užsakyminis ar konjunktūrinių sumetimų nulemtas rašymas. Dažniausiai jis būna paskatintas noro pasidalyti patirtu išpūdžiu, pabrėžti aprašomo žmogaus išskirtinumą ir neabejotinos pareigos liudyti, fiksuoti tokio trumpalaikio meno, kaip muzika, būklę gyvenamuoju metu. D. Katkus gana anksti suprato, kaip svarbu yra reflektuoti muzikos gyvenimo vyksmą, spirtis prieš kultūrinį vienadieniškumą, suvokė savo priedermę lietuvių muzikai. Maestro tolerantiškas ir geranoriškas visiems – tiek garbiems „klasikams“, tiek pradedantiesiems. Kadangi daug ką yra perleidęs per savo rankas, jis tiesiog pagauna ore tyrančias aktualijas, kurios, virtusios konkrečiomis jo iniciatyvomis, sulaukia ir daugelio kolegų pritarimo bei palaikymo.

Profesoriui pažįstamos ne tik jo paties kultivuotų styginių instrumentų muzikos subtilybės. Interpretacijos klausimais jis kuo toliau, tuo kompetentingiau gali patarti ir kitų profesijų muzikams. Ilgametė pedagoginė ir dvidešimtmetį perkopusi dirigento veikla išmokė matyti visumą. Į jo žodį įsiklauso ir kompozitoriai, ir muzikologai, ir atlikėjai.

Knygos autorius yra parankus pašnekovas, gebantis atsakyti ne tik iš esmės, bet ir šmaikščiai, galintis nustebinti pažvelgęs į reiškinį tokiu aspektu, kuriuo iki tol nebuvo žvelgta. Dėl to jį kalbinusiųjų gausa taip pat išpūdinga, ir pašnekosiu temų diapazonas siekia nuo gilių muzikologinių įžvalgų iki žaismingo požiūrio į mūsų stereotipus ir buitines detales (beje, yra išėjusi ir atskira pokalbių knyga⁶). D. Katkaus humoras buvo puikus būdas išvengti aniems laikams būdingos patetikos, šampų, klišinio mąstymo.

D. Katkus – tribūnas iš prigimties. Ką sugalvojęs, jis dalijasi su visais aplinkui, skelbia tai įvairiomis formomis. Kartais pats su savimi ginčijasi, kartu į kultūros aktualijų svarstymus įtraukdamas ir kitus. Paleista paradoksali frazė įstringa atmintyje – vieniems sukelia pasipiktinimą, kitus, atvirkščiai, sužavi, tampa kartojama sentencija, skatina ir patį tapti kūrybiškesnį, nekartoti šablonų ir į įprastą situaciją pažvelgti žaismingai.

Profesorius kažkaip lengvai ir natūraliai sugeba aplink save sukurti šventišką nuotaiką. Gal todėl jo įžanginių žodžių koncertuose daug kas laukia ne mažiau kaip skambėsiančios muzikos. Ypač tai pasakytina apie koncertus regionuose. Čia muzikologo pašaukimą, interpretatoriaus mintį papildė aktorius talentas. Ir orkestrui užtenka tos geros nuotaikos dozės, padedančios muzikantams atskleisti visą savo gyvybingumą. Štai vienoje recenzijoje rašoma, kad susirinkusieji „apstulbę stebėjo nuotaikingai džiazio improvizacijas diriguojantį Katkų, klausė virtuosiškai griežiančio smuikininko Vyto Mikeliūno ir viso linksmai nusiteikusių

6 Jurga Čekatauskaitė. Lietuva išėjo iš mados: pokalbiai su Donatu Katkumi. Vilnius: Laisvos valandos, 2010.

orkestro, kuris tikrai nebaugino sausu oficialumu.⁷ Ir muzikologų sambūriuose jam nepavyksta ilgai išlikti rimtam – neiškenčia nesuimprovizavęs kokios trumpos, žaismingos intermedijos.

Būdamas labai komunikabilus, D. Katkus yra mėgstamas įvairiose draugijose. Jis turi daugybę pažįstamų. Tai ne tik muzikos ir ne tik meno pasaulio žmonės, nors šių, aišku, didžiama. Tos pažintys prisideda prie muzikos kūrybos populiarinimo, o kartu plečia ir paties profesoriaus akiračių.

Paprašytas trumpai apibūdinti D. Katkų, poetas Kornelijus Platelis rašo: „Tikra laimė gyvenime sutikti tokį žmogų kaip Donatas. Tai puikus draugas, kuriuo visada gali pasikliauti, sąmojingas pašnekovas, trykštantis humoru, kartu rimtas ir išprusęs, plataus akiračio menininkas, giliai apmąstantis savo meno sritį, žinantis ką ir kodėl pats daro, reiklus sau ir kitiems... Ir neišsitenkantis kokioje nors vienoje srityje, netelpantis net savo kailyje, „pirmos kategorijos artistas“, kurio visur pilna, kuris mėgsta dėvėti kokią juokingą kaukę, slepiančią mąslų, idėjų, šiek tiek nustebusį pasaulio stebėtojo žvilgsnį. Tikra laimė...“⁸

Už savo įvairiapusę veiklą D. Katkus įvertintas Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija (2001). Jis iki šiol nėra praradęs smalsumo – aktyviai domisi ir nauja muzika, ir kitomis gyvenimo apraiškomis. Šis „žmogus orkestras“ tikrai gyvena muzika ir stengiasi ją padaryti savą daugeliui.

Sudarytoja dėkoja visiems, padėjusiems šiai rinktinei išvysti dienos šviesą, ypač recenzentėms doc. dr. Rimai Mikėnaitei ir prof. dr. Audronei Žiūraitytei už vertingas pastabas. Nuoširdžią padėką norėtusi išreikšti Liučijai Jasiukevičiūtei, kurios sudaryta D. Katkaus bibliografija buvo vienas iš paskutinių jos darbų.

Rūta Gaidamavičiūtė

7 Lietuvos žinios, 2003 04 15.

8 Iš K. Platelio laiško autorei (2015 m. gruodis).